

УДК 94(477):329.8ОУН(4)”1946”

Олександр СИЧ

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИН ОУН НА ПОЧАТКУ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ У 1946 РОЦІ

На підставі документів із зарубіжної архівної збірки ОУН реконструйовано організаційну структуру Закордонних частин ОУН станом на 1946 рік. Висвітлено систему керівництва, структуру, чисельність та особливості становлення територіальних організацій українських націоналістів у Німеччині, Австрії, Франції, Бельгії, Великій Британії та Італії.

Ключові слова: ОУН, Закордонні частини ОУН, Провід, теренова організація, організаційна структура, референтура, українська еміграція.

Українська еміграція відіграє важливу роль у становленні незалежної Української національної держави та подоланні тих викликів, які виникають перед нею. Це актуалізує проблему глибшого вивчення історії та сучасних тенденцій громадсько-політичного життя українців-емігрантів.

Суттєвим політичним чинником української післявоєнної еміграції були Закордонні частини (ЗЧ) ОУН-революційної (ОУНр). Ця політична формація, без сумніву, впливала на структуру громадсько-політичних інституцій української еміграції, які й сьогодні відіграють значну роль у її житті.

Після проголошення незалежності України значно активізувалося вивчення української національно-визвольної боротьби у ХХ столітті. Однак вплив української еміграції на її перебіг, історія закордонних націоналістичних структур, зокрема й історія ЗЧ ОУН, належно не висвітлені. А тому об'єктом дослідження у цій статті є Закордонні частини ОУН, предметом дослідження – організаційна структура ЗЧ ОУН на початку їх становлення у 1946 р.

Діяльність Закордонних частин ОУН висвітлена у колективній праці робочої групи істориків, створеній при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, що вийшла за загальною редакцією професора С. Кульчицького, дослідженнях Д. Веденєєва і Г. Биструхіна, А. Камінського, Ю. Киричука, В. Кука, О. Панченка, М. Присяжного, А. Русначенка, О. Сича та ін. Однак жоден дослідник вичерпно не висвітлив організаційної структури ЗЧ ОУН.

Не з'ясована ця проблема і в спогадах сучасників (С. Галамай, П. Балей, М. Климишин, Р. Кричевський, Д. Куп'як, В. Мазур, Р. Малашук, Є. Стахів, В. Шушко та ін.). Винятком є праця колишнього керівника Служби безпеки (СБ) ОУНр С. Мудрика-Мечника. Однак і в ній є тільки перелік та коротка характеристика найвпливовіших теренових організацій ЗЧ ОУН без глибшого аналізу становлення, особливостей структурної побудови та чисельності¹.

¹ *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів (причинки до історії) / С. Мудрик-Мечник. – Львів: “Галицька Видавнича Спілка”, 1995. – С. 98–111.

І це закономірно, адже в процесі розбудови ЗЧ ОУН дотримувалися засад конспірації. І лише сьогодні закордонні архіви ОУНр стали частково доступні дослідникам, що уможливило реконструкцію організаційної структури ЗЧ ОУН в її динаміці.

Треті ширші наради Закордонного центру (ЗЦ) ОУН, які відбувалися в лютому 1946 р., прийняли рішення про створення Закордонних частин ОУН та ухвалили їх Тимчасовий статут. Керівні органи ЗЧ ОУН: Конференція, Провід, Головний суддя, Головний контрольний. Першим Головою ЗЧ ОУН обрано С. Бандеру, а за його поданням до складу Проводу ввійшли: С. Ленкавський, Я. Стецько, М. Климишин, М. Лебідь, В. Охримович, М. Прокоп. На посаду Головного судді ЗЧ ОУН обрано Л. Ребета².

Всі прийняті рішення були надіслані для розгляду Проводу ОУН в Україні. В архівному документі зазначено: “Тимчасовість правового стану ЗЧ ОУН закінчена в грудні [19]46 р., коли прийшла з Краю децизія Проводу ОУН, що він затверджує створення ЗЧ ОУН та уділяє повноважень встановляти організаційно-правний стан у ЗЧ ОУН власним рішенням ЗЧ відповідно до потреб і доцільності”³.

Отже, в історії закордонних структур ОУН-бандерівської, які від цього часу у своїй назві почали вживати означення “революціонерів” (р), закінчився підготовчий етап у формі Закордонного центру і розпочався значно довший етап діяльності в інституційній формі Закордонних частин. Першочерговим завданням для них визначено закріплення і розширення політичних позицій Організації для того, аби якомога ефективніше надавати допомогу збройному підпіллю в Україні. Політична ситуація переконувала у тому, що боротьба з советським режимом набирає затяжного характеру. То ж треба було не тільки впорядкувати організаційний зв'язок між членами організації за кордоном, аби при нагоді переправити їх в Україну, але й розвивати повноцінну і впливову організаційну мережу⁴.

Виступаючи на Третіх ширших нарадах ЗЦ ОУН, С. Бандера критично оцінив внутрішній організаційний стан. Загалом закордонна мережа ОУН була організаційно і технічно слабкою. Консерватизм щодо застосування нових методів в обставинах, що виникли, закритість у собі та спротив кадровому “східняченню”, самоусунення від активної позиції у громадському житті, а відповідно й відсутність пропагандистського впливу на нього, втеча від реалій еміграційного життя і надія на інструкції з “Краю”, занепад внутрішнього порядку і дисципліни часто перешкоджали виконувати завдання українським націоналістам. Водночас С. Бандера наголосив, що можливості для нарощування потенціалу в Організації таки є⁵.

Після Третіх ширших нарад ЗЦ ОУН організаційну роботу посилено у трьох напрямках: 1) піднесення рівня організаційної дисципліни, політичної підготовки та громадської активізації членства; 2) скасування мораторію на прийом нового

² Сич О. Закордонний Центр ОУН (лютий 1945 – лютий 1946) / О. Сич // Український визвольний рух. – Львів: Вид-во “Ме”, 2006. – 36. 7. – С. 264–265.

³ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // Архівна збірка ОУН в м. Нью-Йорку (далі – АЗНЮ ОУН). – Спр. 09880. – Арк. 1.

⁴ Сич О. Закордонний Центр ОУН... – С. 260; *Його ж.* Степан Ленкавський в історії Організації українських націоналістів (1929–1977 рр.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Олександр Максимович Сич. – Київ: 2008. – С. 100.

⁵ Сич О. Закордонний Центр ОУН... – С. 251, 260.

членства та його активний набір, особливо вихідців зі Східної України; 3) розбудова організаційних клітин на нових теренах⁶.

Вже невдовзі ці інструкції довели всім членам Організації: “Наказується усім орг[анізаційним властям] зміцнити організаційну дисципліну та підвищити солідарність у виконанні членами організаційних та громадських обов’язків. При тому, придержуючись обов’язуючих приписів дисциплінарної і судової процедури та системи кар, послуговуючись засобами дисциплінарними і карними, включно до викинення здеморалізованих членів – головну увагу положити на позитивні, виховні і дисциплінуючі моменти”⁷.

Характерною особливістю кадрової політики ЗЧ ОУН цього періоду став її соборницький характер. Це виявлялося в особливій увазі до справи прийняття в члени ОУН вихідців зі Східної України. Так, у ч. 3 внутрішнього організаційного вісника “Повідомлення Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів”, чітко було зазначено: “Дальше доручається відкрити набір нових кандидатів, передусім для українців з ОСУЗ. Окремим порядком трактувати справу прийому в члени визначних творчих індивідуальностей, в першу чергу з ОСУЗ. Таких людей, які виказують високі моральні і громадянські вартости, належне політичне вироблення, які стоять на наших політичних позиціях по своєму природньому наставленню і при тому готові вступити до Організації, належить приймати відразу у члени та з місця їм приділяти відповідні керівні пости, згідно з їхнім особистим політичним і провідницьким виробленням, їхніми здібностями і кваліфікаціями, не дивлячись при тому на їхнє новицтво в Організації”⁸.

Така політика дала свої результати вже за рік часу. Про це, зокрема, йдеться в архівному документі під назвою “Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН на час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд”, який, на думку автора, є звітом Провідника ЗЧ ОУН С. Бандери на Першій (т. зв. Альпійській) конференції цієї структури, що відбувалася у вересні 1947 р⁹.

Характеризуючи організаційну розбудову ЗЧ ОУН, він, зокрема, зазначав: “Основоположна частина формування ЗЧ ОУН переведена ще до III. Ширшої Народи Зак[ордонного] Центру. До того часу створено організаційний шкелет – сітку Німецького й Австрійського теренів та на терен Франції виїхала провідна група. За звітний час розбудовано дальше організацію німецького і австрійського теренів, створено шкелет організаційної сітки франц[узького] терену, розгорнено організаційну працю на італійському терені, розпочато і гарно поставлено діяльність організації в Бельгії та створено теренову організацію в Англії”¹⁰.

⁶ Повідомлення Проводу Закордонних Частин ОУН ч. 2. [від] 10.VIII.1946 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03848. – Арк. 3, 6; Повідомлення Проводу Закордонних Частин ОУН ч. 3 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03849. – Арк. 14–16..

⁷ Повідомлення Проводу Закордонних Частин ОУН ч. 2. [від] 10.VIII.1946 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03848. – Арк. 3.

⁸ Повідомлення Проводу Закордонних Частин ОУН ч. 3 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03849. – Арк. 14.

⁹ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – 14 арк.; *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів.... – С. 147.

¹⁰ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 7.

Як засвідчує звіт Бюро секретаріату (“Бю. Се”), вже в січні 1946 р. Провід тоді ще Закордонного центру підтримував постійний зв’язок із організаційними осередками за кордоном, “зокрема зі Шв[ейцарією] (і через неї) з Ан[глією], Ам[ерикою], Швец[ією], а далі з Фр[анцією] й Бел[ьгією], Іт[алією], Чех[ією] та краєм”. В ньому також зазначено порядок архівування матеріалів: “Всі архівальні матеріали по-сортовані по окремих течках, що відносяться до країн Америка (ЗДА й Канада), Англія, Австрія, Італія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Чехословаччина, Край”¹¹.

Отже, в 1946 р. та в першій половині 1947 р., організаційна мережа ЗЧ ОУН, окрім Німеччини та Австрії, функціонувала вже у Франції, Бельгії, Англії та Італії, а також підтримувався зв’язок із окремими представниками Організації у Швейцарії і Чехословаччині. Окрім того, аналіз кореспонденції Проводу із британським тереном вказує, що звітти також надходили адреси для контактів із українцями Данії, Голландії, Швеції і Туреччини¹².

На початку 1946 р. налагодження зв’язків із США щойно розпочиналося. Про це свідчить і звіт С. Бандери: “Організаційна робота ЗЧ ОУН проходила тільки на європейських теренах. В Півн[ічній] Америці розпочала свою діяльність близька нам Орг[анізація] Оборони Чотирьох Свобід України, яка стоїть на наших політичних позиціях. Веде її старий член Орг[анізації] (Є. Ляхович – О. С.¹³). З європ[ейських] теренів виїхало досі мінімальне число членів праці для ставлення в Америці”¹⁴.

Отож, на підставі архівних документів стан організаційної структури ЗЧ ОУН на європейському континенті в цей період був таким:

Німеччина. Терен залишався базовим для розвитку ЗЧ ОУН, адже в ньому була сконцентрована найбільша кількість рядових та провідних членів Організації, тут перебував її Провід, який забезпечував організаційно-кадровими та матеріальними ресурсами осередки в інших країнах. Очевидно, що теренова організація Німеччини отримувала найбільше підтримки від Проводу ЗЧ ОУН, але водночас і сама змушена була виконувати завдання надтеренового характеру¹⁵.

Відповідно до затвердженої системи управління на чолі цієї територіальної організації стояв тереновий провід Німеччини. Станом на червень 1946 р. до його складу входили такі референтури: організаційна, суспільно-політична, пропаганди, юнацтва, Антибольшевицького блоку народів (АБН), фінансово-господарська, СБ, військових справ. Кадрів бракувало, тому вони не були розбудовані і, як правило, діяли тільки референти, щоправда, добре кваліфіковані¹⁶.

Для якіснішого охоплення всіх ділянок громадського життя в складі Проводу доцільно було створити референтуру жіноцтва. А тому вже до кінця року організаційний референт керівного осередку (КО) “Скитський” (Мюнхен з околицями) у своїх звітах пропонує тереновому проводу Німеччини заснувати таку референтуру.

¹¹ Звіт з праці Бю.Се.ІІІ(2) (до 10.1.1946 р.) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03852. – Арк. 1.

¹² “Гомін” – до Проводу ЗЧ ОУН // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03613. – 1 арк.

¹³ *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 111.

¹⁴ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 9.

¹⁵ Там само. – Арк. 8.

¹⁶ Звіт теренового провідника Н[імеччини] за час 1.VI-30.VI.1946 [26.VIII.46] // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01039. – Арк. 3–4.

Аналіз архівних документів наступних періодів вказує, що цю пропозицію почали втілювати¹⁷.

Структурно терен був поділений відповідно до зон окупації. Організаційна сітка найкраще розбудована в американській зоні, де нею було охоплено майже 100% українських середовищ. З метою підсилення до неї приєднано значно слабшу в організаційному плані мережу членів ОУН французької зони. Територію поділено на 5 областей та 24 округи. Округи поділяли на райони, а ті відповідно на станиці та звена. Англійська зона окупації, що раніше була однією областю, у 1946 р. виділена в окремий підтерен і поділена на 3 області без округів та районів¹⁸.

Тереновий поділ Німеччини був достатньо нерівномірний, оскільки був сформований поступово, під час організаційної розбудови. Области та округи різнилися обсягом території, чисельністю українців та кількістю членів Організації. Організаційна структура нижче округу була дуже строкатою та неоднорідною. Найнижчою ланкою були станиці, що територіально відповідали українським таборам і об'єднували членів Організації без уваги на їх чисельність¹⁹.

У документі зазначено, що цю строкатість заплановано впорядкувати до кінця року, перебудувавши організаційну мережу відповідно до напрямних Проводу ЗЧ ОУН за єдиною номенклатурою і за схемою: звено – куш – керівний осередок – тереновий провід²⁰. До кінця року таку реорганізацію проведено.

Теренова організація Німеччини в цей час нараховувала 1388 членів, 135 кандидатів, 3510 симпатиків. Особливо динамічно розвивалася референтура юнацтва – до нього належало 920 членів і 189 симпатиків. Організація зуміла здобути симпатії значної кількості українців. На виборах до таборових рад 65% мешканців таборів підтримали кандидатів ЗЧ ОУН²¹.

Австрія. Як і Німеччина, Австрія була поділена на зони окупації. Українці, як і інші переміщені особи, проживали тільки у таборах²², Розбудовувалася і організаційна структура ЗЧ ОУН, за підсумками року тут діяло 115 членів ОУН²³. Австрійський терен був поділений на три області, кожна з яких складалася із повітів, які поділено ще на райони. Базовою організаційною клітиною було звено.

Французьку зону окупації (Тироль і Форарльберг) організаційно охоплювала область “Підгір’я”, поділена на чотири повіти, відповідно до зосередження українців: “Слобода” (Ляндек), “Долина” (Інсбрук), “Крем’янець” (Куфштайн) та “Новоселиця” (Форарльберг). На чолі обласного та повітових проводів стояв провідник, а до їх складу входили ті ж референти, що перераховані під час характеристики терену Німеччини. Окрім них, до кінця 1946 р. також були введені вишкільний та жіночий референти²⁴.

¹⁷ К[ерівний] О[середок] Скитський. Звіт за місяць грудень 1946 р. [25.1.1947] // АЗНЮ ОУН. – Спр. 16695. – 2 арк.

¹⁸ Звіт теренового провідника Н[імеччини] за час 1.VI-30.VI.1946 [26.VIII.46]. – АЗНЮ ОУН. – Спр. 01039. – Арк. 5.

¹⁹ Там само. – Арк. 5, 10.

²⁰ Там само. – Арк. 17.

²¹ Там само. – Арк. 6, 12–13.

²² Малащук Р. З книги мого життя. Спомин: у 2 т. – Торонто: Видання Видавничої спілки “Гомін України” і Дослідного Інституту “Студіом”, 1988. – Т. 2. – С. 25.

²³ Кривняки по картотечі (латинка) // АЗНЮ ОУН. – Спр. б/і. – 2 арк.

²⁴ [Коди до звіту] // АЗНЮ ОУН. – Спр. 2097. – 1 арк.

Прикладом організаційного поділу нижчого рівня може слугувати повіт “Слобода”. До нього входили два райони – чоловічий “Лиман” у складі двох звен та жіночий “Левада”, до якого входило лише одне звено. До кінця 1946 р. у повіті, в якому загалом перебувало 1760 українців, діяло 26 членів ОУН, 43 симпатки та 18 осіб юнацької сітки. Всі вони проживали в одному таборі, а тому такий структурний поділ мав умовний характер²⁵.

Відповідну організаційну структуру мали й дві інші області – “Залісся” та “Покуття”, до складу яких входили два і три повіти²⁶.

Характеризуючи діяльність теренової організації, С. Бандера відзначав, що її діяльністю була “утруднена непропорційно малим числом вироблених провідних членів у порівнянні до еміграційної маси та роботи”. І чим далі кількість таких членів зменшувалася. Та в підсумку терен Австрії, за його словами, став кращим серед інших у питаннях адміністрування і наведення організаційного порядку²⁷.

Спогади Р. Малащука, який у 1946 р. виконував обов’язки референта суспільно-громадських справ і внутрішньої політики теренового проводу Австрії, дають змогу відновити його персональний склад. Цей Провід очолював давній член ОУН магістр О. Тюшка, до нього також входили П. Клим, В. Солонинка, І. Вараниця, Я. Пришляк і Р. Малащук. У квітні 1946 р. Я. Пришляк виїхав до Бельгії. Місцем постійного перебування Проводу обрано гірську місцевість Зефельд, де проживав тереновий провідник. Якийсь час тут перебував і С. Бандера із родиною²⁸.

Чисельний склад теренового проводу не відповідав кількості референтур. Майже в кожному обласному та повітовому проводі протягом року були вакансії, часто один член проводу одночасно відповідав за декілька ділянок праці. Так, зокрема, обласний провід “Підгір’я” номінально складався із десяти референтур, а реально в ньому працювало всього четверо осіб. Причому провідник “Ворон” одночасно відповідав за діяльність чотирьох референтур²⁹.

Франція. Українська еміграція у Франції складалася із представників трьох хвиль: 1) політичні діячі Української Народної Республіки (УНР) та комбатанти Визвольних змагань 1917–1920 рр.; 2) заробітчанська еміграція міжвоєнного періоду; 3) політична еміграція після Другої світової війни. Реєстрували емігрантів, як правило, не за національною, а за державною приналежністю, тому джерела подавали різні дані про загальну кількість українців – від 30 до 100 тис. осіб. Функціонери теренового проводу вживали середньозважену цифру 60 тис. осіб. Всі українські емігранти були розкидані на великій території Франції і часто серед чужого середовища проживали лиш одна родина чи навіть людина³⁰.

Робота по розбудові організаційної сітки у Франції розпочалася з вересня 1945 р., коли провід ЗЦ надіслав для цього спеціальну групу із восьми осіб. Вони

²⁵ Слобода, Пр[овід] Христина. Звіт за серпень 1946 [29.9.1946] (латинка) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09862. – 2 арк.; По[вітовий] Провід в Слободі. Провідник пр[оводу] Христина (латинка) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09864. – 2 арк.

²⁶ Мотря. Привіт з II кварталу 1947 // АЗНЮ ОУН. – Спр. б/і. – Арк. 1.

²⁷ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 8.

²⁸ Малащук Р. З книги мого життя... – Т. 2. – С. 20–25; Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Є. Стахів. – Київ: “РАДА”, 1995. – С. 216.

²⁹ [Коди до звіту] // АЗНЮ ОУН. – Спр. 2097. – 1 арк.

³⁰ Звіт Т. П. з діяльності на теренах Ф. Ратича // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10042. – Арк. 1.

розпочинали свою діяльність в атмосфері інертності і страху. В країні сильними були ліві впливи і комуністична пропаганда трактувала український націоналізм як колабораціонізм. До того ж і стара сітка ОУН, розбудована ще за наказом Є. Коновальця, декларацією пронимецьких позицій у передвоєнний період давала формальні підстави для таких звинувачень. Сьогодні ж її представники, зайнявши у внутрішньому організаційному конфлікті позицію полк. А. Мельника, створювали перешкоди бандерівцям із ЗЧ ОУН³¹.

Незважаючи на значну плінність кадрів, групі таки вдалося налагодити контакти в місцях основних скупчень українських емігрантів. Вже за декілька місяців організовано видання неперіодичного вісника, який спочатку трансформувалася у двотижневик, а пізніше у місячник “Український самостійник”. Зрозумівши, що невелика кількість членів ОУН не зможе охопити всю українську еміграцію, члени групи роблять тактично правильний крок і активно працюють у легальному секторі та входять до всіх українських громадських організацій³².

Усвідомивши, що наймасовішим та найперспективнішим для впливу є “Об’єднання українських робітників”, члени теренового проводу сконцентрували всю свою увагу на ньому. Невдовзі воно стало головним інструментом впливу ЗЧ ОУН на українську еміграцію у Франції. На Першій конференції ЗЧ ОУН у вересні 1947 р. тереновий провідник звітував, що “«Об’єднання» є спілкою усіх творчих і охочих до праці громадян, які в переважачій своїй більшості стоять на позиціях, що їх нам диктують красві інтереси”³³.

Водночас налагоджували контакти з українцями у різних кінцях країни – спочатку через листування, а потім унаслідок виїзду організаційного референта у провінції для живого спілкування із емігрантами. Вже у квітні 1946 р. тереновий провідник звітував про перші результати – теренова організація мала у своєму складі 19 членів, 12 кандидатів, 23 симпатиків та багато прихильників. При цьому він застерігав, що “не на всіх кандидатів і симпатиків можна стовідсотково числити”, побоюючись, що їх могли підіслати і конкуренти-мельниківці³⁴.

У липні цього ж року провідник “Комар” нарікав, що для організаційної роботи поміж 60–70 тис. українців він має у своєму розпорядженні всього 5–6 політично підготовлених членів ОУН³⁵. Проте динаміка членства хоч і повільно, але прогресувала. У серпні теренова організація вже мала 22 члени, 21 кандидата та 15 місцевостей, охоплених організаційною роботою. У звіті вказано, що терен мав поділ на області та округи³⁶.

На початок 1947 р. організаційна мережа вже охоплювала 28 осередків масового проживання українців, а до теренової організації належало 30 членів, 25 кандидатів

³¹ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 8; Звіт Т. П. з діяльності на теренах Ф. Ратича // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10042. – Арк. 2–3.

³² Звіт Т. П. з діяльності на теренах Ф. Ратича // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10042. – Арк. 6.

³³ Там само.

³⁴ Звіт з організаційної і суспільно-політичної роботи у Франції (за час від 1-го по 15.IV.1946) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09768. – 2 арк.

³⁵ Комар [до організаційного референта поводу ЗЧ ОУН] 5.VII.1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09742. – 2 арк.

³⁶ Звіт стану Пробної сітки Федора Ратича в дні 9.VIII.[19]46 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09765. – 1 арк.

та 78 симпатиків. Відповідно до напрямних Проводу ЗЧ ОУН серед залучених до організаційної роботи емігрантів 12 осіб були вихідцями зі Східної України³⁷.

Бельгія. За підрахунками членів місцевого теренового проводу на початку 1946 р. в Бельгії перебувало приблизно 5 тис. українців. Серед них тільки 40 осіб з вищою освітою, а решта – прості робітники. З українських політичних організацій у цей період на терені діяла тільки ОУНм. Зрештою, попри гостру конкуренцію із ОУНр, її представники заявили про визнання діяльності УПА та УГВР. Бельгійська влада загалом позитивно ставилася до українців, але перешкоди намагалися чинити бельгійські комуністи та представники советського консульства, які прагнули вивести емігрантів-українців в СРСР³⁸.

У таких складних умовах довелося розпочинати працю тереновому провіднику Я. Пришляку, який прибув сюди на початку квітня 1946 р. У цей час на терені разом із ним працювало всього четверо дійсних членів ОУН. Не дивно, що в серпні 1946 р. організаційний референт Проводу ЗЧ ОУН у листі до нього критично зазначав: “Щоб не творити собі фікцій, назв’їм Ваш осередок не Проводом, а станицею [...]”³⁹.

Проте вже через рік С. Бандера відзначав: “На терені Бельгії поставив роботу тер[еновий] провідник, маючи дуже малу поміч від центру і своєю жертвенною працею, вмiлим веденням справ здобув на тому терені сильні позиції для Організації”⁴⁰.

Серед емігрантів-українців переважали робітники, тому саме у цьому середовищі треба було наполегливо працювати. До осередку Я. Пришляка (“Тихона”) Проводові ЗЧ вдалося через провідних членів англійського терену залучити члена ОУН з 1939 р. на псевдо “Дуб”. Від 1943 р. він воював в УПА, пораним потрапив у німецький полон і був вивезений до північної Австрії. Після завершення війни і капітуляції Німеччини “Дуб” перебрався до Бельгії, але не мав жодних організаційних контактів⁴¹.

“Дуб” працював на фабриці у Льежі, де в той час перебувало біля 600 українських робітників. “Всі вони нац[іонально] свідомі – як робоча сила є добрі. Політично – це «табуля раса». Буде їх мати той, хто піде і візьме їх”, – писав у звіті тереновий провідник ще на самому початку своєї праці в Бельгії⁴².

Тож “Дуб” вчасно потрапив у поле зору Проводу ЗЧ ОУН і за його дорученням почав займатися пропагандивною роботою серед українських робітників. Він поширював агітаційні матеріали та бофони УПА серед українців Льежа, Ліона та околиць. Контактував навіть із військовими американської частини, в якій служило біля трьох десятків українців. Як засвідчує організаційний звіт, вони із задоволенням брали для ознайомлення бандерівську пресу та бофони УПА⁴³.

³⁷ Звіт Т. П. з діяльності на теренах Ф. Ратича // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10042. – Арк. 6; Звіт за час від 1.1. – 31.ІІІ.1947 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10041. – Арк. 4.

³⁸ Звіт. Листок, 29.ІV.1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09823. – 6 арк.

³⁹ *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 105; Звіт. Листок, 29.ІV.1946. – ОУН. – Спр. 09823. – Арк. 1; С[ектор] Вн[утрішніх] С[прав], ч. 18/46 [Корнило – Тихону, 19/8.46] // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09850. – 1 арк.

⁴⁰ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 8.

⁴¹ Звіт Бодака 27.ІV.[19]46 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09822. – 1 арк.

⁴² Севера. Дорогий мій пане і вчителю. ЗВІ. 1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09809. – Арк. 1.

⁴³ Звіт Бодака 27.ІV.[19]46 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09822. – 1 арк.

Згодом така праця почала давати свої результати. Станом на 31.10.1946 р. організаційна сітка збільшилася до 14 членів та 22 прихильників, охоплено 12 місцевостей, де проживало найбільше українців. Характерно, що серед них було чимало робітників – шість членів ОУН та 16 прихильників⁴⁴. Як і у Франції, пропаганда націоналістичних ідей у робітничому середовищі стала найперспективнішим напрямком організаційної роботи.

Простежувалося організаційне зростання у першому кварталі 1947 р. Згідно зі звітом у цей період до теренової організації вже належало 20 членів, 46 кандидатів та 7 симпатиків – всього 72 осіб. Члени та кандидати були об'єднані у 12 звен, а найкраще охопленими організаційною мережею були місцевості: Л'єж – 4 звена, Брюссель – 2, Шарлеруа – 1, Монс Перон – 2, Нанін – 2, Мустієр – 1. Структурно весь терен був поділений за схемою “область – повіт – куш”⁴⁵.

Велика Британія. Процес розбудови теренової організації у Великій Британії мав свої особливості. З передвоєнного часу тут проживало всього з десяток українських родин, деякі навіть не послуговувалися українською мовою. Після закінчення Другої світової війни у Великій Британії перебувало багато українців-військовиків. Одні з них були канадського походження й служили у війську своєї держави, інші – належали до польського корпусу генерала Андерса⁴⁶.

Перебуваючи в Лондоні, українські військові канадської армії за ініціативою сотників Б. Панчука та Св. Фроляка створили товариське об'єднання, аби спільно проводити час відпусток та свят. Ініціаторам вдалося організувати власну домівку, бюро, їдальню та готель. Невдовзі ця оселя стала місцем гуртування не тільки українських військових, а й інших співвітчизників, що перебували на терені Великої Британії. Зокрема й тих, які служили у польських військових відділах. Вони з дозволу свого командування створили союз самопомочі та почали видавати неперіодичний друкований орган “Клич”⁴⁷.

Саме українські військовики почали творити перші новітні еміграційні інституції на території Великої Британії. Після військових товариських об'єднань справа дійшла і до публічних організацій. Українці з польського корпусу генерала Андерса вирішили створити допомогову організацію. У Лондоні 17 вересня 1945 р. постало Центральне українське допомогове бюро. А 19–20 січня 1946 р. створено Союз українців Британії (СУБ) – громадську організацію, що й досі є впливовою, зокрема, серед українських емігрантів у цій країні⁴⁸.

Свого представника – Є. Ляховича – у Великій Британії ОУН мала ще до Другої світової. Напередодні війни він виїхав до США. У 1946 р. організаційну діяльність тут без зв'язку із Проводом ЗЧ розпочав досвідчений член ОУН Г. Драбат (“Томін”). Ця діяльність “рівночасно стала початком організування всього українського світу” в цій країні. Як і на інших європейських теренах спротив виявляли англійські комуністи. Багато шкоди завдавали і поляки, які чисельно переважали і

⁴⁴ Ірма. Пробний звіт за час від 1–31.10.1946 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09831. – 1 арк.

⁴⁵ Максим. Видавничий привіт за час 1.2 – 30.4.[19]47 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10175. – 3 арк.

⁴⁶ *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 107; [Панчук Б.]. Канадійські українці від 1939 р. до сьогодні // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09803. – 3 арк.

⁴⁷ [Панчук Б.]. Канадійські українці... – Арк. 2.

⁴⁸ Там само; Орг[анізаційний] звіт з Англії // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01319. – Арк. 2.

вели масовану кампанію проти українців, звинувачуючи їх у пронімецькій політиці. Тож членам ОУН доводилося працювати у стані “надмірно сильної конспірації”⁴⁹.

У звітах вказано, що вже у березні 1946 р. теренова організація нараховувала 27 членів та 52 симпатиків, і з кожним місяцем вона кількісно зростала. Українські військові, що служили у польській армії, відповідно до розташування своїх підрозділів були розкидані по цілій Британії і творили мережу із 13 звен. Тож тереновий провід виробив таку схему: член ОУН, що має персональне завдання – провідник звена – провідник району – відповідний референт теренового проводу. До складу теренового проводу (ТП) входили референти: організаційний, пропаганди та СБ, на стадії формування знаходилася господарська референтура. До середини року запрацювали також судова, виховна та юнацька референтури. А от СБ майже не мала роботи серед українців, але посилено працювала серед поляків⁵⁰.

Приналежність членів ОУН до підрозділів польської армії негативно впливала на стабільність управління організаційною структурою. Ще більше ситуація ускладнилася тоді, коли польські підрозділи і в їхньому складі українські вояки почали вливатися в англійську армію. Потрібно було реорганізувати теренову мережу, що і було здійснено у листопаді 1946 р. Базовим осередком було звено, на чолі якого стояв звеновий. До нього входили 2-3 члени ОУН та стільки ж симпатиків. Два три звена утворювали район, а райони об'єднувалися в округи, на чолі яких стояли окружні проводи. Окружні проводи підпорядковувалися тереновому у складі 5-ти осіб. У цей період діяло 12 звен, 5 районів і дві округи – одна охоплювала Англію, друга – Шотландію. Крім цього, було створено студентське звено із 4 осіб та звено симпатиків-військовиків, до якого входили майор, хорунжий та два підхорунжі. Вони підпорядковувалися безпосередньо тереновому проводу. На початку 1947 р. чисельність теренової організації досягла 105 осіб – 41 член, 11 кандидатів та 53 симпатики⁵¹.

Італія. Після закінчення Другої світової війни до Італії депортовано і розміщено в таборі Белярія біля Риміні I дивізію Української національної армії (УНА). Наприкінці 1945 р. – на початку 1946 р. тут перебувало біля 11 тис. військових, зокрема 165 із офіцерським званням, а також 19 жінок-медсестер, яких невдовзі звільнили з-під військового нагляду та перевели до цивільного табору в околиці Річоне. У таборі регулярно виходили дві газети – “Життя в таборі” та “Юнацький зрив”. Дивізійниками опікувався Український комітет на чолі із єпископом І. Бучком⁵².

Однак більше допомоги мешканці табору отримували від українців, які служили у польському корпусі генерала Андерса. Їх в Італії перебувало приблизно 19 тис., проте всього лиш 1 100 свідомо виявляли національну ідентифікацію. Саме

⁴⁹ Мудрик-Мечник С. Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 107; Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 7; Загальна наша теренова еміграція в Англії // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01318. – Арк. 7; Ксеня. – АЗНЮ ОУН. – Спр. 01316. – Арк. 1.

⁵⁰ Орг[анізаційний] звіт з Англії // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01319. – Арк. 1; Загальна наша теренова еміграція в Англії // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01318. – Арк. 1; Звіт за м[ісяць] вересень. 17.10.1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01315. – Арк. 1.

⁵¹ Звіт за м[ісяць] вересень. 17.10.1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01315. – Арк. 1; Звіт Англії // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01307. – Арк. 1; Звіт за I-й квартал [19]47 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 01313. – Арк. 1.

⁵² Інформативний звіт з життя українців в Італії. Іннс. 26.10.1945 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17037. – Арк. 1; Життя бувших вояків Дивізії “Галичина” в Італії. 15.08.1945. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17036. – 1 арк.

вони й налагодили постачання такої допомоги. Окрім того, у місцевості Торонто був розміщений польсько-український табір. На його території діяла українська народна школа та гімназія із українською і польською мовою викладання⁵³.

Серед інтернованих військових I дивізії УНА і працювали члени ЗЧ ОУН. Починали її ті націоналісти Закордонної місії УГВР, які у травні-червні 1945 р. прибули в Італію, пробившись із України та Польщі крізь фронти на Балканах. У цій групі діяло семеро осіб, серед них і провідні члени ОУНр М. Лебедь та С. Ленкавський⁵⁴.

Нечисленна українська цивільна еміграція була пасивною. Декілька українських родин зі старої еміграції та зі Східної України, які перебували в Італії, були або нейтральні до політичного життя, або неприхильно ставилися до ОУНр. Наприклад, давній член ОУН Є. Онацький зазначив, що визнає “вождя” А. Мельника, але не перешкоджатиме праці ОУНр. А вдова Є. Коновальця продемонструвала свою антипатію і навіть заявила, що “УПА – це бандити”, очевидно, під агітаційним впливом конкурентів із колись єдиної ОУН⁵⁵.

Доля українських військовиків, які перебували в англійському полоні, була під особливим контролем Проводу ЗЧ ОУН. Очікуючи початку війни між Заходом та ССРСР, він налагодив суворий облік всіх військовиків. У разі її початку саме дивізійники могли стати головним кадровим резервом для бойової діяльності Організації у таких умовах. Західні союзники вважали їх колаборантами і Провід докладав зусиль для врегулювання ситуації. Відомо, що від його імені переговори з американськими військовими вів відомий діяч ОУН М. Климишин⁵⁶. Врешті, питання вирішено позитивно для українських вояків.

Провід займався і посиленням свої впливів у дивізії та розбудовою організаційної мережі. “Тимчасова інструкція”, ухвалена ще ЗЧ у серпні 1945 р., визначала чіткий алгоритм її розбудови: із добре перевірених членів ОУН створити керівний осередок під назвою “Реорганізаційна комісія”, залучивши до неї представників усіх полків; виявити і перевірити на надійність всіх членів ОУН; залежно від кількості членів у кожному полку створити організаційний провід на правах районного чи станичного; налагодити конспіративну систему комунікації; створити систему безпеки та протидії агентурі НКВД⁵⁷.

Згодом С. Бандера стверджував: “Основу організаційної роботи на терені Іт[алії] становили кадри дивізії [...]. Робота на тому терені була ведена виключно тамошніми силами. Мірилом її успіху були переважаючі впливи серед маси вояцтва дивізії, яким улягли теж нам внутрішньо далекі старшини”⁵⁸.

Вже у 1946 р. уряд Великої Британії виявив згоду прийняти на постійний побут інтернованих військових I дивізії УНА, а в 1947 р. вони морським транспортом

⁵³ Інформативний звіт з життя українців в Італії. Інс[брук] 26.10.1945 р. // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17037. – Арк. 1–2.

⁵⁴ Сич О. Закордонний Центр ОУН... – С. 94–96.

⁵⁵ Загальні інформації. П[остій] 23.7.[19]45 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17033. – Арк. 1.

⁵⁶ Климишин М. В поході до волі. Спомини: у 2 т. / М. Климишин. – Б. м.: б. р. – Т. 2. – С. 260–261.

⁵⁷ Сич О. Військова політика Закордонних Частин ОУН в умовах розгортання Холодної війни (1945–1950-ті рр.) / О. Сич // Український визвольний рух. – Львів: Вид-во “Мс”, 2007. – Зб. 9. – С. 83–84.

⁵⁸ Політика й діяльність Закордонних Частин ОУН за час від березня 1946 до серпня [19]47. Загальний огляд // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09880. – Арк. 8.

були перевезені до цієї країни. Оскільки Італія переживала складний післявоєнний період, то вона стала непривабливою для українських емігрантів. Після виїзду до Англії українців із I дивізії УНА у цій державі не було потенціалу для ширшого розгортання на її терені організаційної структури ЗЧ ОУН.

Аналіз доступних архівних матеріалів засвідчує, що у Швейцарії, Швеції та Іспанії не було організаційних структур ЗЧ ОУН.

Станом на початок 1946 р. у Швейцарії проживало біля 3 тис. українців. Переважно це були втікачі з Німеччини і зовсім небагато – представники старої еміграції. Оскільки дозвіл на легальний побут в країні могли мати особи, що задекларували не менше 5 тис. франків, до того ж вони могли жити тільки з відсотків свого капіталу, тому більшість українців перебувало у таборі для інтернованих. У ньому були добрі побутові умови. Серед інших у ньому перебував і митрополит Іларіон (І. Огієнко). За свідченням очевидців, у таборі українці співпрацювали із представниками країн Прибалтики та Кавказу. У Швейцарії у той час майже не було українських політичних чи інших громадських організацій, за винятком Українського Червоного Хреста (УЧХ) та Українського Золотого Хреста (УЗХ). Дещо пізніше створено Український допомоговий комітет (УДК), до складу якого ввійшли представники УЧХ та УЗХ⁵⁹.

Аналіз кореспонденції Проводу ЗЧ ОУН засвідчує, що в 1946 р. на терені Швейцарії була відсутня організаційна сітка, а відповідно не діяв і тереновий провід. Натомість на постійному контакті перебував “Турчин”, який ще донедавна мешкав у таборі для інтернованих. Як впливає із його кореспонденції, він був старим членом ОУН, брав участь у подіях 1938–1939 років. на Закарпатті, пережив внутрішній конфлікт в ОУН і належав, як сам казав, до “старої війни”, що від кільканадцяти років стоїть в перших рядах”. “Турчин” добре знався на місцевих справах, орієнтував Провід ЗЧ ОУН, доповідав про перебіг міжнародних переговорів і мав змогу переправляти українців, яким у Німеччині загрожувала репатріація, до Франції, Бельгії і навіть США та Канади⁶⁰.

Незважаючи на інформацію, яка міститься у звіті Бюро секретаріату Проводу⁶¹, у 1946 р. не було організаційної сітки ЗЧ ОУН і в Швеції. Виявлений в архіві ОУН звіт про діяльність “Української громади” вказує, що організовану діяльність вона розпочала щойно в 1947 р. А якщо функціонери Проводу і листувалися з тереном, то, мабуть, лише з метою нав’язати тривалі контакти⁶².

В Іспанії у 1946 р. організаційна сітка ЗЧ ОУН також була відсутня. Щойно в 1947 р., коли єпископ УГКЦ І. Бучко виклопотав для 28 представників української молоді можливість навчатися в іспанських університетах, із цим тереном налагодився зв’язок. Однак з огляду на невелику українську громаду повноцінна мережа тут не була розбудована⁶³.

⁵⁹ Український комітет у Дорнбірні. Кількість українців у Швейцарії та їх організоване життя // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17094. – Арк. 1.

⁶⁰ Копія листа Турчина до Степана. 3.1.1946 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 09870. – Арк. 1.; Звіт зі Ш В. Турчин, 29.12.1945 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17082. – Арк. 4.

⁶¹ Звіт з праці Бю.Се.ІІІ(2) (до 10.1.1946 р.) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03852. – Арк. 1.

⁶² Звіт з діяльності “Української громади” за 1947 р. // АЗНЮ ОУН. – 1 арк.

⁶³ *Мудрик-Мечник С.* Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів... – С. 107; *Спис українських студентів у Мадриді* // АЗНЮ ОУН. – Спр. 10197. – 1 арк.

Згадано у звіті Бюро секретаріату Проводу за січень 1945 р. і про Чехію⁶⁴, яка перебувала під советським впливом, тому говорити про розвиток на цьому терені організаційної мережі складно. Але оскільки він був украй важливий для живого зв'язку із рідними землями, то ця країна постійно перебувала в полі зору Проводу ЗЧ ОУН. Як свідчать архівні матеріали, Провід детально вивчав післявоєнну ситуацію в Чехії і Словаччині, взаємовідносини чехів та словаків між собою, їх ставлення до більшовиків та до українських повстанців, становище українців, стан словацького націоналістичного підпілля та можливість встановлення контактів із ним тощо⁶⁵.

Отже, на підставі доступних архівних матеріалів ЗЧ ОУН з'ясовано, що на початку свого становлення у 1946 р. ця націоналістична структура охоплювала організаційною мережею Німеччину, Австрію, Францію, Бельгію, Велику Британію та Італію, підтримувала контакт із членом ОУН у Швейцарії та вивчала можливості для розбудови мережі в Іспанії, Чехословаччині, Швеції і на Американському континенті. Базовими для розгортання діяльності в інших країнах були територіальні організації у Німеччині та Австрії.

Оперативним органом управління Закордонних частин ОУН був Провід на чолі зі С. Бандерою. Територіальні організації у кожній з країн очолював відповідний тереновий провід, до складу якого входили провідник і референти, які вели відповідні напрямки внутрішньої організаційної та зовнішньої громадської діяльності.

Організаційна структура у кожній країні була побудована за єдиним зразком, створено такі підрозділи: звено – станиця – район – повіт – область – округа. Іноді доводилося гнучко підходити до застосування такої схеми на практиці. На жаль, нестача кваліфікованих кадрів не давала змоги повноцінно комплектувати склад теренових провідів.

В організаційній сітці ЗЧ ОУН були задіяні: члени ОУН, кандидати в члени ОУН та симпатиками. Окрім того розбудовувалася мережа юнацтва ОУН. Кожного члена ОУН ретельно перевіряли. Не менш скрупульозно працювали із кандидатами у члени ОУН та симпатиками. При цьому особливу увагу звертали на вихідців зі Східної України. Доступні архівні дані дають змогу зробити приблизні підрахунки кількісного складу ЗЧ ОУН. На початку 1947 р. до цієї мережі було залучено біля 2 тис. членів та кандидатів у члени ОУН і приблизно 4 тис. симпатиків. Дві третини із них перебували на терені Німеччини.

Під час розбудови організаційної структури ЗЧ ОУН зазнавали протидії з боку місцевих комуністичних елементів та польських еміграційних організацій, які перед офіційною владою звинувачували українських націоналістів у колабораціонізмі. Це змушувало ЗЧ ОУН діяти на засадах конспірації. Також члени ЗЧ ОУН відчували неприхильне ставлення представників різних громадсько-політичних інституцій української довоєнної еміграції та гостру конкуренцію з боку ОУНМ.

Дослідження організаційної структури ЗЧ ОУН досі актуальні.

⁶⁴ Звіт з праці Бю.Се.ІІІ(2) (до 10.1.1946 р.) // АЗНЮ ОУН. – Спр. 03852. – Арк. 1.

⁶⁵ Взаємини зі словаками. Звіт Чорського, що діяв з рамени О.Р.С. 13.ХІ.1945 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17039. – 2 арк.; Вразіння з Праги. С.Б., 20. VII. [19]45 // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17041. – 2 арк.; Загальний огляд з ЧСР. Зарічний // АЗНЮ ОУН. – Спр. 17044. – 4 арк.

Oleksandr Sych. Organisational structure of OUN foreign units at their establishment in 1946

Based on documents from OUN foreign archives the article reconstructs OUN foreign units organisational structure as of 1946. The study identifies leadership, structure, number and peculiarities of formation of regional units in Germany, Austria, France, Belgium, the UK, and Italy.

Key words: OUN, foreign units, Leadership, field organisation, organisational structure, section, Ukrainian emigration.